TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HINÇER

No. 201 NİSAN 1966 YIL: 17 - CİLT: 10

Saz Şairleri :

ARDANUÇLU ÂŞIK EFKÂRÎ

Yazan: A. Emin ARSLAN

Efkârî'nin asıl adı Adem, Soyadı Şentürk'dür. Ardanuç'un Yolüstü köyünde 24 Haziran 1316/1900 de dünyaya geldi. Doğum yılı bazı koşmalarında da geçmektedir.

1316 da dünyaya geldim
Sanki bir goncayı deste olmuşum

Annesi Şavşatın Arpalı köyünden Numan (Nuğman) Hocanın kızı Sultan hanımdır. Kendisi gayet iyi Kuranı Kerim tilâvet eder, 5 vakit namazını geçirmezdi. Nitekim Efkârî, büyük kardeşi Recep Hocayı da hatim ettirecek kadar bilgiye sahipti. Bu kardeşi bilâhare Halit Paşa Komutasındaki kuvvetlere katılan yerli çetecilerden olup 1331/1915 yılında Bayburt Kop dağında şehit düşmüştür.

En büyük kardeşi Ali Ağa ise Birinci Cihan Harbi muhacirleri ile birlikte Merzifona daha evvel göç etmiş, amcasının yanına Sultan Abdülhamit II. nin muhacirler için bağışladığı Mehzan Mahallesine yerleşmiş ve 1933 yılında orada vefat etmiştir.

Efkârî'nin annesi, oğlum zeki olsun diye, 5 sene meme emdirmiştir. Altı yaşında beraberinde, oyun, düğün ve çalgı olan yerlere götürür, ayrıca, ahengi çok sevdiğinden düğünlerde genç kızları oynatmak için def çalar, şarkı, türkü, mâni söylerdi.

Efkârî yedi yaşından itibaren yazın kapanan köy medresesinde okudu. Buradaki hocalarından biri Molla Üzeyir (Üzer) Hoca, diğeri de Sakarya köyünden Molla Beğ Hocadır. Bu arada on iki yaşında yaz kış devamlı ve köye bir saat mesafede bulunan merkez İskender Paşa Camii medreselerine devam etti. Bu medreseler imamet yapıncaya kadar okutur, icazet (Diploma) verirdi. Buradaki hocası Artvin'in Beşağıl köyünden Kadı Çağaloğlu Mehmet Efendiden, Eşkinarlı molla Süleyman Efendiden meşk (Ders) etti. Bu arada annesi öldü ve öksüz kaldı. Medreseye devam etmesi sayesinde okuma ve yazmasını ilerletmiş, inşa ve tecvit ilmine başlamıştı. Bu sırada memleketi Rus işgalinden kurtulmuştu. 1331/1915 de Birinci Cihan Harbi patlak vermiş, kanlı çarpışmalardan sonra Ruslar duruma hakim olmuş Kars, Ardahan düşmüştü. Böylece 2. bir defa Artvin Rus işgaline girmiş bulunuyordu. İkinci muhaceret başlamıştı.

Dedesi merhum Mehmet Ağa Osmanlı devrinde 40 sene köy kâhyalığı (Muhtarlığı) yapmış, babacan bir adamdır. Yoksullara, fakirlere iyilik yapardı.

Babası Yusuf pehlivan 90 okka gelen bir pehlivandı. Zamanın eşkiyalarına kan kusturur, onları tepelediği için halk onu çok severdi. 1293/1877 (93 Harbinden beri) Rus işgali ve hakimiyetini bir türlü hazmedemezdi. Rus muhafızlarına karşı koyar, onları döverdi. Bu yüzden hapse girip çıkmıştır. Hakkındaki menkıbeler hâlâ halk dilinde söylenmekte, dilden dile dolaşmaktadır.

Birinci Cihan Harbinde Rusların işgali sırasında 1331/1915 de bu yerlerin tadı tuzu gitmişti. Yerli çete teşkilâtı kurulmuş, kahramanca savaşlar yapıyorlardı. Bu devrede babası hiç olmazsa çoluk çocuğu, kadın ve ihtiyarı selâmete kavuşturmak için onları yurt içerlerine doğru götürürken yolda, göç sırasında Fındıklı ilçesinde ruhunu Hakka teslim etti. Büyük kardeşi ve Ali Ağa ile perişan kalan Efkârî, daha evvel göç etmiş olan amcasının oğlu İbrahim Ustanın yanına canlarını zor attılar. Yabancı illeri mesken tuttular. Efkârî bu hicranlı günlerini dile getirirken bir koşmasında şöyle inliyor:

Saltanat elinden yurt kayıp oldu,
Ağlasak ne olur, gülsek ne olur,
Dinleyen yok, dâva, dert kayıp oldu,
Yaşasak ne olur, ölsek ne olur?

İnliyor, çünkü Artvin (3 Mart 1878) Ayastafanos (Yeşilköy) barışı ile Ruslara verilmiştir. Halâ yerli çetecilerin direnmelerine, kahramanca savunmalarına rağmen işgalden kurtulamamıştır. Karagünler bitmemiştir. Efkârî dolmayan çilesini başka bir

---

şıp, kolay bozulmaz paketler durumuna gelince mereklere taşınıp yerleştirilir).

⁂

Artvin Folklorunun Konuları başlığı altında buraya değin aktardığımız kısa bilgiler, yukarıda da değindiğimiz gibi, İl'imiz Halk-bilgisi türlerinin başlıcalarını kapsayabilir niteliktedir. Bu bakıma, Artvin Folklorunun bunca olacağını sanmak yersizdir.

koşmasında şöyle terennüm etmektedir.

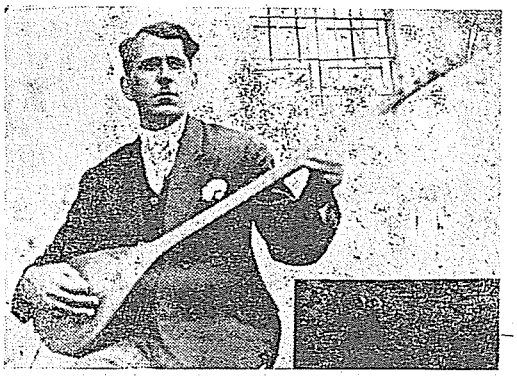
Yad ellere kalıp ey canım Artvin,
Kurumadan iki gözün ağladı.
Matem tuttu dağların, hem bağların,
Bayırın ağladı, düzün ağladı...

Efkârî, yarım kalan tahsilini tamamlamak için medreseye devam edip Kara Mustafa Paşa Camii müezzinliğini yapmaya başladı. Ders hocaları Marinceli Selâhattin Hoca (Selâtin hoca) idi. Bu sıralarda harp Çanakkalede (18 Mart 1915) şiddetini arttırmış, cepheleri doldurmak için 14 ve 15 liler de toplanmaya başlamıştı.

Efkârî okur yazar olduğu ve aynı zamanda yaşı da küçük olduğu için bu gönüllü askeri, general, bando ve mızıkacılar bölüğüne ayırmıştı. Böylece medrese tahsili tamamlanmadan sona ermiş oluyordu. Talih ona gülmemişti. Bir yandan memleketi istilâya uğramış, diğer taraftan düşman 4 cepheden yüce devletine saldırmıştı. Gençlik çağının coşkunluğu ile diğer gönüllü arkadaşları ile Çanakkale cephesini ve diğer cepheleri takviye için yaya olarak Ankaraya varmışlardı. Oradan trenle İstanbula, Selimiye kışlasına geldiler. Bir yoklamada 130 kişilik okur yazar seçilmesi istendi. Bir muayene yapılarak bu okur yazarları Efkârî ile beraber mızıkacı olarak yetiştirilmeleri ve talim için Almanyaya gönderdiler. Berline 2 saatlik bir ilçe olan «Zasvetel» adlı kasabanın talimgâhında 3 ay kurs gördüler. Bilâhare Efkârî'nin dişleri ağrıdığı için mızıkacılık bölüğünden ayrılmış, Galiçya cephesine gönderilmiştir. Zasvetel Karargâhında 1917 Rus işgalinden sonra bir sene kalmıştır. Fırka komutanı Hamdi Paşa idi. Efkârî bu zaman zarfında Almanlarla arkadaşlık etmiş onları ve Almanyayı tanımış ve sevmiştir.

Haziran 1916 sonlarından itibaren, Müttefikler, Almanlara hücum etmiye başlamışlardı. Fakat almanların mukavemeti sert olmuştur. Böylece müttefikler birşey yapamadılar. Bütün bu savaşlar boyunca Efkârî Galiçya cephesinde çarpışmıştır.

Galiçya'ya Osmanlı devleti 33 bin kişilik bir Türk kuvveti gönderdi. Galiçya'da çetin muharebeler oldu. Türkler ağır kayıplar verdi. Bu cephede Efkârî, II. Türk Kolordusunun 18. Alayı 32. fırkasının birinci taburunda ser çavuş rütbesine yükselmiştir.

Âşık Efkârî 1935 de 35 yaşında iken
M. Âdil Özder'in arşivinden

Alay komutanları Vanlı Sait Paşa ve ikinci fırka komutanları ise rahmetli Fevzi Paşa idi.

Ruslar ihtilâli takiben 21 Kasım 1917 de Müttefiklere verdiği notalarla bütün cephelerde mütareke yapılmasını istedi. Ayrıca Almanyaya da müracaat etti. Barış görüşmelerine Avusturya - Macaristan ve Osmanlı Devleti de katıldı.

Böylece 1918 de 15. fırkaya mal olan Efkârî, Kâzım Karabekir Paşa'nın emri üzerine Romanyadan Tunaçayı vapuru ile Pöti limanına çıkıp, Tiflise doğru yol aldı. Bu sırada Rusyanın gayretleri ile görüşmeler sona ermiş, barış 3 Mart 1918 de Brest — Litovsk'da imzalanmıştı. Buna göre Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u da Osmanlı devletine geri veriyordu. Bütün Doğu Anadolu dan da geri çekileceklerdi.

Osmanlı Devleti, bu barış ile doğudaki topraklarını istilâdan kurtarmıştı. Kafkasyada Ermenilerin, Gürcülerin ve Azerbaycan türklerinin, Bolşevik rejimini tanımıyarak bağımsızlıklarını ilân etmeleri üzerine Osmanlı Devleti bu durumdan faydalanarak Bakû petrollerini ele geçirmek üzere harekete geçti. Aynı amaçla İngiltere de Kafkasyaya asker göndermişti. Gürcüler de Almanya'ya dayanıyordu. Osmanlı devleti Enver Paşa, Bakûyü ele geçirdikten sonra Türkistana sarkarak Ortaasya Türklerini de imparatorluk içine katmak, bir Pan — Türkist Birliği kurmak istiyordu. 1918 Eylülünde Türk kuvvetleri Bakû'ye girdi. Efkârî'yi burada da görüyoruz. Efkârî'nin birliği Hazar

denizindeki Kuşadasında 9000 Türk esir askerinin kapisini açarak yoluna devam eder.

Daha öteye gidilirken Osmanlı devleti 30 Ekim 1918 de Mondros Müterekesini imzalamak zorunda kaldı. 3 Kasımda İngilizler Musul'u işgal etti.

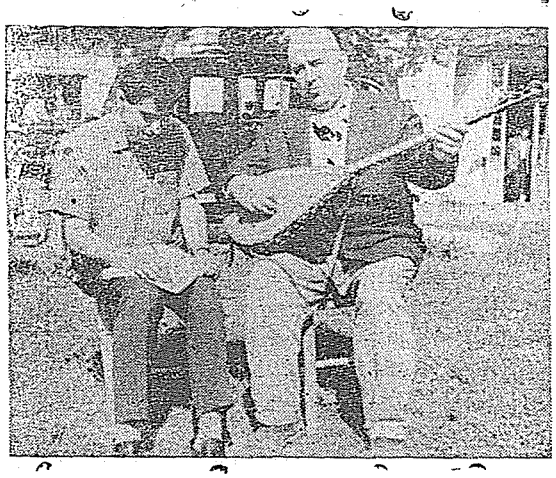
Bilâhare Nahçıvan ve Taşlıçay'dan başlıyarak Ermeni muharebelerinde bulunan Efkârî'yi bu defa Kâzım Karabekir komutasındaki birlikte görüyoruz.

1947 senesinde Ardanuç'un Tütünlü'sünde büyük kumandan Kâzım Karabekir Paşanın ölümünü haber aldığında sazını eline alarak bir mersiye söyledi. (bir kıt'asını aynen yazıyoruz):

Orduna ses verdi dağ ile taşlar
Bugün dökülmekte her gözden yaşlar
Şimdi metemlidir Sarıkamışlar
Kars ilinin illerinde saklısın

Evet, Karabekir komutasındaki Türk kuvvetleri taarruza geçip Sarıkamış ve Kars'ı 30 Ekim 1920 de aldıktan sonra Gümrüyü de ele geçirince, Menşevik iktidarı altındaki Ermeni Hükümeti barışa yanaşmak zorunda kaldı. 3 Aralık 1920 de Ermenistan ile Gümrü barış anlaşması imzalandı. Bu arada, Bolşevikler de Ermenistanda iktidarı ele geçirmişlerdi.

Bundan Sonra Ruslar Milli Mücadeleye önem verdi. Ordularımız Doğu cephesinde bu başarıları kazanırken batı cephesinde Yunanlılar ilerliyordu. Ruslar tereddüde düştü. Acaba Türkler Anadoludan Yunanlıları temizliyebilecekler miydi?

Efkârî 1965 de A. Emin Arslan'la

Bu sırada Efkârî'nin fırkası kendini biraz toplayıp yerli halktan eksiklerini doldurdu. Talim terbiye başladı. Efkârinin alayına, yâni 18. Alaya Artvin hudutlarına gelme emri verildi. İşte burada, alay komutanları ilk Artvin Milletvekili Harputlu Hilmi Beyle İzmirli Emin beydi.

Vaktiyle göz yaşı ile bıraktığı Artvini şimdi kurtarmaya gelmişti. Yerli çetecilerin büyük kahramanlıkları sayesinde 7 Mart 1921 de buradaki Gürcü, Ermeni ve Rus kuvvetleri tamamiyle temizlendi. Artvin anavatana kavuşmuş, 1877 den beri süregelen esaret sona ermişti. Efkârî bunu şöyle dile getiriyor:

7 Mart Tarihi mutlu günümüz
Çünkü esaretten bugün kurtulduk
Yad millete esir idi ilimiz
Muhtelif milletten bugün kurtulduk

Artvine geldiklerinde Efkârî alay karargâhında idi. İnzibat memurluğule vazifelendirildi. Bir müddet sonra da Borçka I. tabur kalemine gönderildi. Bundan önce 1921 Şubat ayı başında Gürcü Hükümetinin sefiri Simon Medivani'yi ayrı bir odada kabul eden Atatürk, şifâhî olarak yaptığı şiddetli bir ihtarla bölgenin boşaltılmasını istedi. Müddeti 23 Şubatta bitecek olan bu ültimatoma göre Gürcü Hükümeti bu yerlerin boşaltılmasını kabul etti. Bu bölgemiz, yerli çetelerin de mücadelesi ve Gürcüleri kovması ile anavatana kavuştu. Bu hadiseyi dile getiren koşmalarından birinde Efkârî:

Nurlansın, Atatürk hızır ulaştı,
Esaret zincirin eliyle açtı,
Ermeni, Gürcüler duyunca kaçtı,
Gayri cemaatten bugün kurtulduk!

Bundan sonra Efkârî'nin fırkasını İstiklâl harbine istediler İstiklâl harbine batı cephesinde katıldı. Yunanlılar Bolvadin ovasında bozulmuştu ve ricat halinde idi. Alay karargâhı yollarına devam ile Uşak'a kadar gitti.

Yunan baş kumandanı Trikopis (2 Eylül 1922) esir alındı. Yunanlılar bozguna ugrayıp kaçarken, ateşe verip kül ettikleri Uşak şehrinin bu halini Efkârî bizzat görür. Alayları orada kalır. Mustafa Kemal Paşanın oraya gelmesi ile bir resmi geçit merasimi yaparlar. İstiklâl Harbinin bitmesi ile ilk teskere gönüllülere verilir. Böylece Efkârî memleketine döner.

Efkârî'nin bunca yıl hasret kaldığı Art-

vin'i canından çok sevdiğini ifade eden şu koşmasını aynen veriyorum:

Ey benim sevdiğim çoruh diyarı
Baharın başkadır yazın başkadır
Manendi cennettir yeşil bahçeler
Çayırın çimenin düzün başkadır.

Saymakla bitmeyen şirin yerlerin
Yeşil tepelerin güzel kırların
Yaylımı olmuştur bol sürülerin,
Koyunun başkadır kuzun başkadır.

Kahramanlıkların vardır övülür
Zeytinli bağların başta sayılır
Kahramanlıkları nvardır övülür
Maceralı geçen mazin başkadır

Manendi bir cennet güzel ilin var
Irkından bellidir türkçe dilin var
Âşık Efkâr gibi şen bülbülün var
Güzel koşmaların sazın başkadır.

Efkârî'nin kardeşi Ali Ağa'dan başka kendisinden büyük bir kız kardeşi vardır. Halen sağ olup Yolüstü köyünde oturmaktadır.

Dedesinin anne tarafları, yani murisi evvelleri ced ba ced «Âşık» tır.

Ardanuç kasabası Soğanlı Köyünde doğan Âşık Sıtkî (1768 — ?). Bunun oğlu Âşık Şöhretî (1795 — 1860), kalender bir âşık olup, bunun oğlu olan Âşık Cesimî (1835 — 1917)'dir. Âşık Niyazîde dedeleri arasındadır.